

Ks. JAROSŁAW WĄSOWICZ¹ SDB
Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

RELACJA KS. SZCZEPANA TROCHTY SDB O SALEZJANACH
W KL DACHAU PRZESŁANA PO WYZWOLENIU OBOZU
DO KS. PIOTRA RICARDONE SDB PRZEŁOŻONEGO GENERALNEGO
TOWARZYSTWA SALEZJAŃSKIEGO

REPORT OF SZCZEPAN TROCHTA, SDB ON SALESIAN CONFRERES IN KL DACHAU,
SENT TO FR. PIETRO RICARDONE, RECTOR MAJOR OF THE SOCIETY OF ST. FRANCIS DE
SALES, AFTER THE LIBERATION OF THE CONCENTRATION CAMP

Summary

The paper presents a letter of Fr. Szczepan Trochta, rector of the Salesian house in Prague to the Rector Major, Fr. Pietro Ricardone, sent to Turin after the liberation of the concentration camp in Dachau. Fr. Trochta reports in the letter about his three years' long imprisonment in German extermination camps, and informs also about the fate of other Salesians who were held in KL Dachau. Fr. Szczepan Trochta was appointed bishop of Litoměřice in 1947. He was interned by the communist government in 1951 and in 1953 sentenced to 25 years of imprisonment. In 1960, he was released under amnesty. On 24 April 1969, Trochta was appointed cardinal *in pectore* by Pope Paul VI. This nomination was by the Holy See on 5 March 1973.

Keywords: Salesian, Card. Szczepan Trochta SDB, Fr. Pietro Ricardone SDB, Konzentrationslager Dachau, martyrs

Streszczenie

Artykuł prezentuje list ks. Szczepana Trochty, dyrektora domu salezjańskiego w Pradze, do Przełożonego Generalnego salezjanów ks. Piotra Ricardone w Turynie, wysłany po wyzwoleniu z KL Dachau. Ksiądz Trochta relacjonuje w nim swój trzyletni pobyt w niemieckich obozach zagłady, informuje przełożonego o losie innych salezjanów, którzy więzieni byli w KL Dachau. Ksiądz Szczepan Trochta w 1947 roku został mianowany biskupem litomierzyckim. W 1951 roku został przez władze komunistyczne internowany, a w 1953 roku skazany na 25 lat więzienia. W 1960 zwolniono go w wyniku amnestii. 24.IV.1969 roku został mianowany przez papieża Pawła VI kardynałem *in pectore*. Nominacja została ujawniona przez Stolicę Apostolską 5.III.1973 roku.

¹ Ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB – salezjanin; dr historii, dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; zajmuje się badaniem dziejów młodzieżowej opozycji i NSZZ „Solidarność” w PRL-u, historią Kościoła w tym okresie, martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej, historią salezjanów w Polsce oraz naukami pomocniczymi historii. Adres do korespondencji: wonsal@poczta.onet.pl.

Słowa kluczowe: salezjanie, kard. Szczepan Trochta SDB, ks. Piotr Ricardone SDB, Konzentrationlager Dachau, męczennicy

1. SYLWETKA AUTORA DOKUMENTU

Kardynał Szczepan Trochta (1905-1974), salezjanin z Czechosłowacji, należy do grona tych duchownych, którzy w wieku XX stali się męczennikami dwóch totalitarnych systemów. Był bowiem więziony zarówno przez Niemców w okresie II wojny światowej, jak i przez czechosłowackie władze komunistyczne po 1945 roku. W obu przypadkach wykazał się nieugiętą i bohaterską postawą, stając się symbolem niezłomnego Kościoła.

Po raz pierwszy został aresztowany 28 maja 1942 roku (Kučera 2006, 9-10). W tym czasie w Pradze Niemcy przeprowadzili akcję odwetową na ludności cywilnej za zamach na generała SS Reinharda Heydricha Gubernatora Czech i Moraw. Został on dokonany 27 maja 1942 roku przez żołnierzy emigracyjnego rządu Czechosłowacji w pobliżu salezjańskiego zakładu na ówczesnych przedmieściach Pragi (Novosad 2001, 35). Heydrich został wówczas ciężko ranny i, w wyniku zarażenia krwi, zmarł w szpitalu 4 czerwca 1942 roku.

Dyrektor praskiego zakładu salezjańskiego ks. Szczepan Trochta SDB został początkowo osadzony w obozie koncentracyjnym Theresienstadt (Terezin), który mieścił się w XIX-wiecznej twierdzy wojskowej. Miał on charakter obozu przejściowego. Stąd 7 września 1942 roku przewieziono go do KL Mauthausen. W tym niemieckim obozie zagłady, usytuowanym na terytorium Austrii, spędził dwa lata (Novosad 2001, 49-59). W wyniku ewakuacji obozu przed zbliżającym się frontem ks. Trochta wraz z innymi więźniami został przetransportowany do KL Dachau. Trafił tu 1 grudnia 1944 roku i otrzymał numer obozowy 134400 (Domagała 1957, 303).

W pamięci współwięźniów zapisał się jako zawsze chętny do udzielania pomocy, np. dzielił się ze współwięźniami jedzeniem, które dostarczała mu do obozu siostra (Korszyński 1985, 186-187), oraz służył sakramentami świętymi (Krawiec 2007, 161). Za wypowiedanie polskiego kleroika w KL Mauthausen został nawet ciężko pobity przez hitlerowców (Wąsowicz 2014, 240). W KL Dachau ks. Trochta utrzymywał żywe relacje z polskimi współbraćmi. Był kursowym kolegą z seminarium w Turynie innego więźnia Dachau ks. Walentego Dębskiego (ASC, B741).

Z obozu w Dachau ks. Trochta został wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. Po odbyciu kwarantanny powrócił do Pragi 23 maja 1945 roku i objął ponownie funkcję dyrektora zakładu salezjańskiego. 27 września 1947 roku został przez papieża Piusa XII mianowany biskupem ordynariuszem diecezji Litomierzyce. Konsekracja odbyła się 16 listopada 1947 roku w praskiej katedrze św. Wita, następnie biskup Szczepan Trochta objął rządy diecezją (Kučera 2006, 13-15).

Wkrótce jednak rozpoczął się czas bezpardonowej walki władz komunistycznych Czechosłowacji z Kościołem. Biskup Trochta został wówczas po raz drugi w życiu aresztowany. Początkowo, od listopada 1951 roku, był osadzony w areszcie domowym

w swojej rezydencji. W wyniku nacisków ze strony władz 23 kwietnia 1952 roku musiał oficjalnie zrezygnować z zarządu diecezją. Nie uchroniło go to jednak przed aresztowaniem, które nastąpiło 16 stycznia 1953 roku. Wytoczono mu pokazowy proces, w którym 23 lipca 1953 roku został skazany na 25 lat więzienia (Cywiński 1990, 217-274; Cuhra 2004, 48-61). Zwolniono go dopiero po siedmiu latach, 9 maja 1960 roku, w wyniku amnestii. Nadal jednak szykanowano biskupa Szczepana Trochtę, zakazując mu spełniania posługi kapłańskiej i pasterskiej oraz nakazując pracę w brygadzie budowlano-remontowej w charakterze niewykwalifikowanego robotnika. W 1962 roku przeszedł na emeryturę, zamieszkując w Domu Pomocy Społecznej pod ścisłym nadzorem służby bezpieczeństwa (czes. Státní Bezpečnost, w skrócie StB), przez którą był stale inwigilowany (Novosad 2005, 77-148). Co ciekawe, był inwigilowany także przez polską Służbę Bezpieczeństwa, kiedy przebywał w Polsce na uroczystościach 25. rocznicy wyzwolenia KL Dachau, które odbyły się w Kaliszu w sanktuarium Świętego Józefa w kwietniu 1970 roku (Wąsowicz 2015, 135-144).

W wyniku politycznej odwilży 1 września 1968 roku bp Szczepan Trochta objął ponownie urząd biskupa w Litomierzycach. Na konsystorzu 24 kwietnia 1969 roku został mianowany przez papieża Pawła VI kardynałem *in pectore*. Swoją decyzję Ojciec święty upublicznił po czterech latach 5 marca 1973 roku. Kardynał Szczepan Trochta SDB zmarł 6 kwietnia 1974 roku i został pochowany w Litomierzycach (Novosad 2001, 205-233). Był przez 26 lat biskupem i 5 lat kardynałem Świętego Kościoła Rzymskiego.

2. NOTA EDYTORSKA

W poniższej edycji źródłowej zaprezentowany został list ks. Szczepana Trochty, który wysłał on z obozu koncentracyjnego Dachau do ówczesnego Przełożonego Generalnego ks. Piotra Ricaldone, wktótce po wyzwoleniu tego miejsca kaźni przez wojska amerykańskie. Wyjaśnia w nim okoliczności swojego aresztowania i trzyletniego więzienia w niemieckich obozach koncentracyjnych. Jest to ważny fragment dokumentu, ponieważ w literaturze za powód aresztowania dyrektora domu salezjańskiego w Pradze podaje się tylko represje Niemców na ludności cywilnej po zamachu na Reinharda Heydricha, a nie – jak podaje w prezentowanym dokumencie ks. Trochta – jego kontakty z nuncjaturą i próby uzyskania przez niego nieznanymi bliżej korzyści na rzecz powierzonego mu dzieła wychowawczego. Szczepan Trochta przedstawia księdzu generałowi także losy pozostałych salezjanów więzionych w obozie. Wspomina również zmarłych w KL Dachau współbraci z Polski.

Oryginał dokumentu znajduje się w zbiorach Centralnego Archiwum Salezjańskiego w Rzymie (Archivio Salesiano Centrale), pod sygnaturą B741. Sporządzony został na czterech stronach papieru listowego, w języku włoskim. Tłumaczenia dokumentu dokonał ks. Krzysztof Tomeczkowski SDB, zaś konsultantami tłumaczenia byli ks. Michał Mejer SDB, ks. Adam Popławski SDB oraz wydawca źródła ks. Jarosław Wąsowicz SDB. Prezentowany dokument został opatrzony w przypisy tekstowe i rzeczowe. Jest publikowany po raz pierwszy.

Edycja źródłowa

1945 maj 18, Dachau – *List ks. Szczepana Trochty SDB do przełożonego generalnego Towarzystwa Salezjańskiego ks. Piotra Ricaldone SDB*

Najczcigodniejszy ukochany Księżu Generale!²

Mam wielką okazję, aby napisać Księdzu w pośpiechu kilka zdań z mojego trzyletniego pobytu w więzieniu. Mam nadzieję wyruszyć, jeśli taka będzie wola Pana, w ciągu kilku tygodni do Czechosłowacji do Pilzna, gdzie musimy jeszcze przejść kwarantannę. Wtedy znowu wyruszyliby się pod dach kochanego Księdza Bosko³. Muszę podziękować Maryi Wspomożycielce za wiele cudów – moim największym pragnieniem byłoby uczestnictwo w Jej święcie w domu⁴. Jeśli nie będzie to możliwe, takie samo Deo gratias. Zachowałem jeszcze dość zdrowia i mam szczególną nadzieję, że pogłębiłem jeszcze moją wiarę i miłość do Zgromadzenia.

Nie wiem, w jakim stanie ujrzymy dom w Czechosłowacji, ale z tego wszystkiego co słyszę, chcę ufać, że synowie Bosko znajdą możliwość pracy i ufam mocno że praca będzie obfita⁵. Uważam za swój obowiązek powrót, aby ocalić dla Kościoła i dla Zgromadzenia to, co można, nawet jeśli miałbym możliwość wyjazdu do jakiegokolwiek innego zachodniego kraju. Mam również nadzieję wykazać w jakiś sposób tzw. „zasługi” i cierpienia, których doświadczyłem i z których otrzyma się jakieś dobro dla Zgromadzenia. Ponadto pozwolę sobie zapewnić Księdza, że powodem mojego uwięzienia nie była polityka, lecz moje zabiegi, jakie podejmowałem na rzecz Zgromadzenia i które miały być stłumione, oraz moje relacje z nuncjaturą, a w związku z tym podejrzania o kontakty z Włochami i zagranicą.

Spśród Salezjanów, którzy tutaj byli, wyjechali już Belg ks. Jules Delcourt⁶, potem Niemiec [ks.] Karl Schmidt⁷, który został uwolniony około miesiąc przed kapitulacją. Dwa

² Ks. Pietro Ricaldone SDB (1870-1951) – święcenia kapłańskie przyjął w 1893 roku. W l. 1911-1922 był Radcą Generalnym ds. szkół zawodowych, w l. 1922-1932 – Prefektem Generalnym, w l. 1932-1951 – Przełożonym Generalnym Towarzystwa św. Franciszka Salezego (Wirth 2009, 283-290).

³ Chodzi o zakład salezjański w Pradze, którego ks. Trochta był dyrektorem przed uwięzieniem.

⁴ Rzeczywiście udało się autorowi listu dotrzeć do Pragi na 24 maja, kiedy przypada liturgiczne wspomnienie NMP Wspomożycielki Wiernych, patronki Zgromadzenia Salezjańskiego. Dokładnie do swojego domu zakonnego powrócił 23 maja 1945 roku.

⁵ Do więźniów docierały informacje o stosunku komunistycznych władz do Kościoła katolickiego. Zwłaszcza Polacy zastanawiali się, czy wracać do kraju. Część księży, byłych więźniów KL Dachau, zwlekała z powrotem. Niektórzy osiedlili się w krajach zachodniej Europy lub wyjechali na misje, gdzie pracowali do końca swojego życia.

⁶ Ks. Jules Delcourt SDB (1894-?) – radca szkolny w zakładzie „Don Bosco” w Tournai, aresztowany 5 marca 1942 roku i następnie przetrzymywany w więzieniach w Mons, Brukseli, Aachen, Kolonii. Ostatecznie trafił do KL Dachau 19 czerwca 1942 roku. W obozie otrzymał numer 30495. Ostatecznie opuścił Zgromadzenie Salezjańskie w latach 60-tych XX w. (Domagała 1957, 291).

⁷ Ks. Karl Schmidt SDB (1904-1968) – przed wojną pracował w domu salezjańskim w Kassel. Po agresji III Rzeszy na Polskę został oskarżony o działanie na szkodę ideologii narodowo-socjalistycznej, z powodu publicznej wypowiedzi, iż sojusz polityczny Hitlera i Stalina jest złem. Na tej podstawie aresztowano go Gestapo 19 października 1939 r. i został umieszczony w więzieniu w Kassel. Następnie 7 marca 1940 r. został przewieziony do KL Sachsenhausen, gdzie trafił do kompanii kar-

dni przed wyzwoleniem obozu został odesłany Austriak [ks.] Leopold Muris⁸ z transportem ewakuacyjnym, myślę jednak, że amerykańskie czołgi ich uwolniły i zachowały przy życiu. Polacy boją się wyjechać do Polski, dlatego zostają tutaj, później pojedą gdzie indziej, może znają własną sytuację. Obecnie jest ich tu około 15: Woś Jan⁹, Bartoń Władysław¹⁰, Dębski Walenty¹¹, Kuzak Zygmunt¹², Pływaczyk Stefan¹³, Kasprzyk Jan¹⁴, Sebastjański Stanisław¹⁵, Włoszek Walenty¹⁶, Garecki Stanisław¹⁷, Padurek Józef¹⁸, Spinek Wiktor¹⁹, Jacewicz Wiktor²⁰, Szymański Władysław²¹, Malina [Władysław]²², Konieczny Władysław²³.

Zginęli tutaj: Miśka Franciszek²⁴, Hainzel Józef²⁵, Łęgosz Jakub²⁶, Podkul Jan²⁷, Holecki Józef²⁸, Chrapła Karol²⁹, Budnikowski Teodor³⁰, Dobosz Ignacy³¹, Michałowicz [Wojciech]³² został powieszony 8 stycznia 1942. Wielu salezjanów zginęło lub zostało zabitych gdzie indziej.

Komisja wł.[oskiego] czerwonego krzyża rusza; muszę kończyć.

Najlepsze pozdrowienia dla Księdza, umiłowany Ojcze, całuję w ręce i twe stopy z radości – syn, któremu pozwolono wrócić do rodzinnego domu z ogromnej miłości Bożej.

Pozdrawiam ks. [Piotra] Tirone³³ – Prefekta Generalnego – księdza Jana³⁴ i innych Przełożonych Rady, wszystkich najdroższych Współbraci – szczególnie tych z Czechosłowacji.

Twój oddany syn i sługa

Ks. Szczepan Trochta

Unizony Dyrektor domu salez[jańskiego] w Pradze

Źródło: Archivio Salesiano Centrale, sygn. B741.

nej, by ostatecznie 14 grudnia 1940 r. pod numerem 22705 znaleźć się w KL Dachau. Był fotografem w komandzie, które pracowało na plantacjach. Jego zadaniem było dokumentowanie rozwoju roślin. Na własną rękę wykonywał także zdjęcia obrazujące życie w obozie, warunki bytowe więźniów. Przekazał również poza obóz fotografie wykonane podczas eksperymentów medycznych dra Zygmunta Raschera oraz zdjęcia ze święceń kapłańskich dk. Karla Laisnera, które miały miejsce 17 grudnia 1944 roku. W czasie epidemii tyfusu w 1943 roku zgłosił się dobrowolnie jako opiekun nad chorymi. W obozie wstawiał się za więźniami, którzy otrzymywali mniejsze racje żywności. Miał talent organizacyjny, potrafił zdobywać jedzenie dla współwięźniów, okulary, czasem lekarstwa i w ten sposób ułatwiać im życie. Posługiwał konającym, co było zabronione. Miał swój duży wkład w wykańczanie kaplicy obozowej, m.in. wykończył tabernakulum i monstrancję z drewna oraz blachy po puszkach, które znajdują się obecnie w muzeum przy klasztorze karmelitanek. Z KL Dachau został zwolniony 10 kwietnia 1945 roku (Wielgoß 1996, 227-238).

⁸ Ks. Leopold Muris SDB (1899-1984) – aresztowany 10 lutego 1940 roku w Linzu. Następnie przez kilkanaście miesięcy był przetrzymywany w miejscowym więzieniu i w Garsten. Do Dachau przetransportowano go 13 grudnia 1941 roku, gdzie otrzymał numer obozowy 28881. Ewakuowany z KL Dachau 26 kwietnia 1945 roku (Domagała 1957, 362).

⁹ Ks. Jan Woś SDB (1899-1973) – aresztowany 9 lutego 1940 r. w Sokołowie Podlaskim. Następnie był więziony w Siedlcach i w Warszawie w więzieniu przy Daniłowicza oraz na Pawiaku. Do Auschwitz trafił 21 września 1940 roku, skąd po niemal trzech miesiącach został ostatecznie przewieziony do KL Dachau, co nastąpiło 12 grudnia 1940 r. Otrzymał tu numer obozowy 22222. Wyzwolony z obozu 29 kwietnia 1945 roku. Następnie przez kilka tygodni przebywał w Dachau, Freiman, Eschede. W latach 1945-1946 pracował duszpastersko w polskim ośrodku w Osnabrück. W Dachau i podczas posługi kapłańskiej po wyzwoleniu z obozu pisał pamiętnik, który aktualnie jest przygotowywany do druku w serii wydawniczej Instytutu Pamięci Narodowej. Po wojnie, na polecenie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego, opracowywał wraz z ks. Wiktoorem Jacewiczem *Martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej* (Wąsowicz 2012, 277-279).

¹⁰ Ks. Władysław Bartoń SDB (1906-1967) – w chwili wybuchu II wojny światowej był studentem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Aresztowany 28 października 1939 roku i więziony w Poznaniu, od 7 stycznia 1940 roku w obozie internowania dla duchowieństwa w Łądzie n. Wartą. Następnie od 15 sierpnia 1940 roku więziony w Forcie VII w Poznaniu, od 17 sierpnia 1940 roku w obozie koncentracyjnym Buchenwald, skąd 8 grudnia 1940 roku przewieziono go do KL Dachau, gdzie otrzymał nr obozowy 21904. W wolnych chwilach wygłaszał współwzięniom pogadanki o tematyce religijnej, zwłaszcza o św. Janie Bosko, także z socjologii o duszpasterstwie robotników. W 1943 r. zrobił w obozie kurs stolarski i w zawodzie tym pracował do końca pobytu w obozie. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (ASIP, Kuzak 1967, 1-5; Jacewicz i Woś 1981, 131).

¹¹ Ks. Walenty Dębski SDB (1902-1989) – przed wojną pełnił funkcję prefekta w Małym Seminarium „Synów Maryi” w Łądzie n. Wartą. Aresztowany 6 stycznia 1940 roku i internowany w obozie dla duchowieństwa w Łądzie n. Wartą. Od 15 sierpnia 1940 roku więziony w Forcie VII w Poznaniu, od 17 sierpnia 1940 roku w obozie koncentracyjnym Buchenwald, od 8 grudnia 1940 roku w KL Dachau, numer obozowy 21902. Kursowy kolega ks. Szczepana Trochty SDB z seminarium w Turynie. Był autorem jednej z wersji „Aktu oddania się pod opiekę św. Józefowi”, który polscy kapłani odmawiali w czasie nowenny, bezpośrednio przed wyzwoleniem z obozu. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. W tym samym roku wyjechał na misje do Dominikany (Jacewicz i Woś 1981, 135; Wąsowicz 2005, 131-142).

¹² Ks. Zygmunt Kuzak SDB (1901-1988) – dyrektor domu zakonnego w Oświęcimiu. Aresztowany 31 sierpnia 1941 roku w Oświęcimiu, więziony kolejno w Krakowie na Montelupich, w KL Auschwitz od 18 czerwca 1942 roku, Auschwitz Birkenau od 25 sierpnia 1942 roku, powtórnie KL Auschwitz od 18 marca 1944 roku, KL Mauthausen od 18 września 1944 roku i KL Dachau od 1 grudnia 1944 roku, numer obozowy 134378. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. W latach 1945-1948 leczył się sanatoryjnie i posługiwał Polakom w Niemczech (Krawiec 2007, 99-204).

¹³ Ks. Stefan Pływaczyk SDB (1893-1981) – w momencie wybuchu wojny pełnił funkcję dyrektora zakładu salezjańskiego w Płocku. Aresztowany 10 lutego 1941 roku i więziony kolejno w Płocku, Inowrocławiu, Berlinie, od 6 czerwca 1941 roku w KL Dachau, numer obozowy 26218. W obozie chętnie uczył księży języka angielskiego. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 151).

¹⁴ Ks. Jan Kasprzyk SDB (1895-1982) – w chwili wybuchu wojny był dyrektorem zakładu salezjańskiego w Rumi, od września 1939 roku ukrywał się w Toruniu i okolicach Aleksandrowa Kujawskiego pod nazwiskiem „Robert Drag”. Aresztowany 29 grudnia 1943 roku w Bobrzejowicach, więziony w Toruniu i Bydgoszczy. W KL Dachau od 19 maja 1944 roku, numer obozowy 68268. Autor jasełek wystawionych w obozie, które po wojnie ukazały się na płycie *Szopka w Dachau*. Po wojnie do 1949 roku był kapelanem Polaków w Niemczech. Następnie wyjechał do Brazylii do San Paulo, gdzie opiekował się m.in. brazylijską Polonią. Był muzykiem i kompozytorem. Zmarł 15 czerwca 1982 r. (Domagała 1957, 133; Wąsowicz 2009, 124-125).

¹⁵ Ks. Stanisław Sebastjański SDB (1897-1973) – proboszcz parafii św. Teresy w Łodzi. Aresztowany 6 października 1941 roku i osadzony w obozie przejściowym w Konstantynowie Łódzkim, od 30 października 1941 roku więzien KL Dachau, numer obozowy 28358. Szybko zaczął tracić zdrowie. Latem 1942 roku został zakwalifikowany do tzw. transportów inwalidów. Wyselekcjonowanych do nich więźniów wywożono na zagazowanie w komorach. Szczęśliwie jednak jego transport nie wyjechał. Czekających na wywózkę więźniów zgromadzono w osobnym baraku. Przeznaczono na śmierć nie musieli już

chodzić do pracy, ani na apele, dzięki czemu ks. Sebastjański mógł odpocząć i wyzdrowieć. Kiedy zesła mu opuchlizna, współbracia wystarali się, aby skreślono go z listy inwalidów i trafił z powrotem na blok księżowski. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 53).

¹⁶ Ks. Walenty Waloszek SDB (1903-1985) – wikariusz parafii pw. św. Stanisława w Krakowie na Dębnikach. Aresztowany 23 maja 1941 roku w Krakowie, więziony początkowo na Montelupich, następnie w KL Auschwitz od 26 czerwca 1941 roku i KL Dachau od 5 czerwca 1942 roku, numer obozowy 30315. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 157).

¹⁷ Ks. Stanisław Garecki SDB (1907-1990) – wikariusz parafii pw. Świętego Krzyża w Kielcach. Aresztowany 28 maja 1941 roku w Kielcach, od 30 lipca 1941 roku w KL Auschwitz, następnie od 5 czerwca 1942 roku w KL Dachau, numer obozowy 30279. Wyzwolony 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 136).

¹⁸ Ks. Józef Padurek SDB (1903-1983) – prefekt Małego Seminarium „Synów Maryi” w Łądzie n. Wartą. Aresztowany 6 stycznia 1940 roku w Łądzie i tam osadzony w obozie przejściowym dla duchowieństwa. Z Łądu został wywieziony 15 sierpnia 1940 roku do Fortu VII w Poznaniu. Stamtąd 17 sierpnia 1940 roku trafił do KL Buchenwald, następnie 8 grudnia 1940 roku stał się więźniem Dachau, numer obozowy 21905. W obozie dyrygował chórem księży. Komponował tam nawet nowe utwory. Z tego okresu pochodzą jego opracowania chórowe: *Chrystus pan zmartwychwstał, Aniele Boży, Stróżu mój, Boże coś Polskę*. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. Zaraz po wyzwoleniu spisał świadectwa o okolicznościach śmierci współbraci zmarłych w obozie, które przez ks. Jacewicza i ks. Wosia zostały opublikowane w *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Po wyzwoleniu obozu, od lipca do maja 1946 r., pełnił posługę kapelana wojskowego w stopniu kapitana w Polskiej Misji Militarnej przy Brytyjskiej Armii Renu. Pracował jako duszpasterz polskich ośrodków na terenie okupacji brytyjskiej w Niemczech. Do kraju wrócił w maju 1946 roku (Jacewicz 1983, 24-28; Jacewicz i Woś 1981, 150).

¹⁹ Dk. Wiktor Spinek SDB (1900-1978) – w chwili wybuchu wojny był studentem teologii w Łodzi. Aresztowany 24 listopada 1939 roku w Łodzi, był następnie więziony w Łodzi, Radogoszczu i ponownie w Łodzi przy ul. Sterlinga. Następnie od 15 lutego 1941 roku został więźniem KL Mauthausen, ostatecznie 30 maja 1942 roku trafił do KL Dachau, numer obozowy 30240. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. Święcenia kapłańskie otrzymał 8 lipca 1945 r. w kaplicy w Dachau z rąk bpa Józefa Gawliny (Jacewicz i Woś 1981, 167-168; Gawlina 2004, 350)

²⁰ Ks. Wiktor Jacewicz SDB (1909-1985) – aresztowany jako kleryk w Płocku 8 kwietnia 1940 roku, następnie od 12 kwietnia 1940 roku był osadzony w obozie przejściowym w Działdowie. Więzień KL Dachau od 18 kwietnia 1940 roku, numer obozowy 3060. Następnie od 26 maja 1940 roku w KL Gusen, od 8 grudnia 1940 roku ponownie w KL Dachau, numer obozowy 21982. W obozie chętnie opiekował się starszymi współbraćmi, roznosił więźniom potajemnie komunię świętą. Grał z powodzeniem w obozowej drużynie piłkarskiej. Wyzwolony z obozu 29 kwietnia 1945 roku przez wojska amerykańskie. W Monachium przyjął z rąk ordynariusza Polaków w Niemczech ks. bpa Józefa Gawliny niższe święcenia. W dniu 29 czerwca 1947 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk bpa Stanisława Rosponda w Krakowie. Z polecenia księdza prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego wraz z ks. Janem Wosiem zajął się pracą nad martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej. Aktywnie działał jako sekretarz Komitetu Księża Polskich Byłych Więźniów Obozu Koncentracyjnego w Dachau. Pełniąc tę funkcję, redagował „Biuletyn Informacyjny” komitetu, współorganizował coroczne pielgrzymki księży – byłych więźniów – do sanktuarium św. Józefa w Kaliszu, organizował pomoc materialną dla potrzebujących towarzyszy obozowej niedoli (Wilk 1995, 224-225).

²¹ Ks. Władysław Szymański SDB (1906-1952) – w chwili wybuchu wojny pracował w parafii salezjańskiej w Skawie. Aresztowany 17 sierpnia 1942 roku w Skawie, następnie więziony w Zakopanem, od 17 listopada 1942 roku w Krakowie na Montelupich. Następnie osadzony w następujących obozach koncentracyjnych: od 27 listopada 1942 roku w KL Auschwitz, od 14 marca 1943 roku w KL Gross-Rosen, od 21 kwietnia 1943 roku w KL Sachsenhausen, od 28 maja 1943 roku w KL Dachau, numer obozowy 48101. W obozie gorliwie opiekował się chorymi współbraćmi. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 155-156).

²² Ko. Władysław Malina SDB (1901-1989) – brat zakonny, pracownik drukarni w Warszawie. Aresztowany podczas powstania warszawskiego 6 września 1944 roku i początkowo więziony w Pruszkowie. Do

KL Dachau trafił 12 września 1944 roku, numer obozowy 104918. Zapisał się w pamięci więźniów jako troskliwy pielęgniarz posługujący chorym. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku. Następnie do 1948 roku jako pielęgniarz posługiwał chorym w szpitalu prowadzonym przez Polską Opiekę Społeczną przy sanatoriach Misji Watykańskiej na terenie Niemiec w Gross Sachsenheim koło Ludwigsburga, następnie w sanatorium w Heilbronn (Jacewicz i Woś 1981, 171; ASIP, Rzymkowski 1989).

²³Ks. Władysław Konieczny SDB (1907-1978) – wikariusz parafii pw. św. Stanisława w Krakowie na Dębnikach. Aresztowany 16 maja 1941 roku w Krakowie i więziony na Montelupich. Następnie od 26 kwietnia 1941 roku więzień KL Auschwitz, do KL Dachau przewieziony 5 czerwca 1942 roku. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 29 kwietnia 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 140).

²⁴Ks. Franciszek Miśka SDB (1898-1942) – od 1936 roku dyrektor Małego Seminarium „Synów Maryi” i proboszcz parafii w Łądzie n. Wartą. Po wybuchu wojny w 1939 roku pełnił przez kilka tygodni obowiązki kapelana wojskowego, lecz wkrótce powrócił do Łądu, by nadal pełnić funkcję proboszcza. Aresztowany 6 stycznia 1940 roku w Łądzie i osadzony w utworzonym przez Niemców obozie internowania. Gestapo ustanowiło go odpowiedzialnym za karność i zachowanie więźniów. W tym też czasie był dwa razy wywieziony do Inowrocławia i tam pobity. 6 października 1941 roku ks. Miśka został wywieziony z Łądu do obozu przejściowego w Konstancynie k. Łodzi, następnie do KL Dachau, gdzie trafił 30 października 1941 roku. Zmarł z choroby i wycieńczenia 30 maja 1942 roku. Przed śmiercią modlił się i pocieszał innych, dodając otuchy swoim współwięźniom. Jego ciało spalono w krematorium. Od 2003 roku jest Sługą Bożym, jednym z kandydatów na ołtarze w procesie II grupy męczenników II wojny światowej (Wąsowicz 2011, 11-93).

²⁵Ks. Józef Heinzel SDB (1873-1942) – profesor w Małym Seminarium „Synów Maryi” w Łądzie n. Wartą. Aresztowany 6 stycznia 1940 roku i osadzony w obozie internowania w Łądzie, skąd został zwolniony w maju 1940 roku. Powtórnie aresztowany w Łodzi 6 października 1941 roku i osadzony w obozie przejściowym w Konstancynie Łódzkiej. Do KL Dachau przewieziony 30 października 1941 roku, numer obozowy 28205. Pomimo licznych schorzeń umiał dostosować się do warunków obozowych. Utrzymywał też ogromną pogodę ducha. W kwietniu opuchły mu nogi i został skierowany na rewir. Pomimo dobrej kondycji, ze względu na wiek i z tego powodu, iż był księdzem, przeznaczono go do tzw. grupy inwalidów, która zgodnie z obietnicą władz obozowych miała zostać przewieziona do klasztoru, aby tam przebywać w lepszych warunkach. W rzeczywistości więźniów w tych transportach wywożono na zagładę. Były one kierowane do zamku Hartheim, położonego w miejscowości Alkoven koło Linzu w Austrii. Tam więźniowie z KL Dachau byli zagazowywani. Ksiądz Heinzel został wywieziony w transporcie inwalidów 6 maja 1942 r. i – według relacji ks. Józefa Padurka – został zagazowany w specjalnej ciężarówce w drodze do Mauthausen. Oficjalne dane obozowe za datę śmierci podają 14 lipca 1942 roku (Jacewicz i Woś 1981, 137-138).

²⁶Ks. Jakub Łęgosz SDB (1885-1942) – przed wojną był profesorem w Małym Seminarium „Synów Maryi” w Łądzie n. Wartą. Aresztowany 6 stycznia 1940 roku w Łądzie i osadzony w obozie internowania utworzonym w salezjańskim klasztorze. Następnie od 15 sierpnia 1940 roku był więziony w Forcie VII w Poznaniu, od 17 sierpnia 1940 roku w KL Buchenwald, od 7 grudnia 1940 roku w KL Dachau, numer obozowy 21866. W czasie tzw. przywilejów czytał bardzo dużo książek z biblioteki obozowej, kiedy zaś zakazano polskim księżom śpiewać podczas nabożeństw pieśni w ojczystym języku, tłumaczył je wytrwale na język łaciński, który miał perfekcyjnie opanowany. Przygnębiony ciągłymi represjami, jakie spotykały go na bloku, gdzie był bity i kierowany do pracy specjalnej, także głodem i nędzą życia obozowego, postanowił sam zgłosić się do sławnych już wówczas w obozie transportów inwalidów. Salezianie doradzali ks. Łęgoszowi, żeby zrezygnował ze swoich zamiarów. Z pierwszego transportu ks. Józef Padurek wypchnął go nawet z izby, gdzie więźniowie przygotowywali się do wyjazdu. Ten jednak był przekonany, że będzie mu lepiej i stanął powtórnie do selekcji, pomimo prośb współbraci. Ostatecznie 14 października 1942 roku znalazł się w transporcie inwalidów i został wraz z innymi więźniami zagazowany w Hartheim (Jacewicz i Woś 1981, 143; IPN 2013).

²⁷Ks. Jan Podkul SDB (1893-1942) – kierownik szkoły zawodowej w Kielcach. Aresztowany 28 maja 1941 roku w Kielcach, od 30 lipca 1941 roku więzień KL Auschwitz, od 5 czerwca 1942 roku w KL Dachau, numer obozowy 30268. Do Dachau przyjechał w ciężkim stanie, bardzo często mdłał, przez co znęcali się nad nim kapo i esesmani. Salezianie zorganizowali mu lepszą pracę w charakterze ślusarza, która zwiększałaby szansę na przeżycie. Niestety Niemcy szybko zorientowali się, że więźniowie Auschwitz przyjeźli ze sobą tyfus, więc odseparowano ich od reszty i urządzono im

kwarantannę, podczas której ks. Podkul wpadł w ogromną depresję, załamał się chorobą i często mówił o śmierci. Zmarł 15 czerwca 1942 roku (Jacewicz i Woś 1981, 151-152).

²⁸Kl. Józef Holecki SDB (1919-1943) – asystent w salezjańskim oratorium przy ul. Wronieckiej w Poznaniu. Aresztowany 28 października 1939 roku w Poznaniu, od 7 stycznia 1940 roku w obozie internowania dla duchowieństwa w Łądzie n. Wartą. Następnie 15 sierpnia 1940 roku przewieziony do Fortu VII w Poznaniu, od 17 sierpnia 1940 roku w KL Buchenwald, od 8 grudnia 1940 roku w KL Dachau. Pod koniec 1942 roku zachorował na tyfus brzuszny, zaraz potem także na biegunkę. Choroby ostatecznie wyniszczyły mu organizm. Został potajemnie zaopatrzony sakramentami św., na łożu śmierci prosił o przekazanie pozdrowień dla rodziców i przełożonych. Pocieszał współbraci towarzyszących mu w ostatnich chwilach życia. Według świadectw zmarł 31 stycznia 1943 roku w uroczystość św. Jana Bosko, z uśmiechem na ustach, wypowiadając akty strzeliste do Maryi Wspomożycielki Wiernych. Jego odejście spowodowało poruszenie w obozie, wśród współwięźniów cieszył się opinią świętości (Jacewicz 1947, 203-205; Świda 1982, 572-592; Korszyński 1985, 197).

²⁹Ks. Karol Chrapła SDB (1905-1942) – aresztowany 6 października 1941 roku w Łodzi i więziony w obozie przejściowym w Konstancynie Łódzkim. Do KL Dachau przywieziony 30 października, numer obozowy 28341. Po przyjeździe do obozu pracował na izbie, jednak z powodu dokuczającego głodu zgłosił się sam do pracy na plantacjach, ponieważ więźniom przysługiwały tam dodatkowe porcje żywności. Jednak w ramach represji duchownych komendant obozu cofnął im przydziały. Ksiądz Chrapła podupadał coraz bardziej na zdrowiu. Z głodu jadł rośliny, z których pielonu plantacje i spowodował tym zatrucie swojego organizmu. Podczas pracy 8 maja 1942 roku z wycieńczenia stracił przytomność i został przeniesiony przez współwięźniów na rewir, gdzie skonał (Jacewicz i Woś 1981, 134).

³⁰Ks. Teodor Budnikowski SDB (1897-1942) – przed wojną był wikariuszem w parafii pw. św. Teresy w Łodzi. Aresztowany 6 października 1941 roku w Łodzi, następnie więziony w obozie internowania w Konstancynie Łódzkim, skąd 30 października został przewieziony do KL Dachau. W obozie otrzymał numer 28349. Wiosną 1942 roku pojawiła mu się rana na nodze, w której doszło do zakażenia. Na izbie nie opatrzono mu jej i odmówiono także przyjęcia na rewir. W tym stanie dalej z innymi kapłanami musiał nosić codziennie kotły. Popadł w depresję, że nie przetrwa obozu. Zanim blokowy zareagował na ciężki stan jego zdrowia, było już za późno. Ksiądz Budnikowski przyjął potajemnie sakramenty święte i 14 marca 1942 roku skonał (Jacewicz i Woś 1981, 132-133).

³¹Ko. Ignacy Dobosz SDB (1905-1945) – aresztowany 7 lutego 1944 roku w Warszawie. W KL Dachau znalazł się 27 kwietnia 1945 roku z grupą więźniów ewakuowanych z Buchenwaldu. Przybył wycieńczony drogą, głodem i chorobą. Ostatnie dni życia spędził w bloku nr 3 dla więźniów z chorobami zakaźnymi, pod troskliwą opieką współbraci, którzy starali się go odwiedzać i ulżyć w cierpieniu. Zmarł z wycieńczenia 3 maja 1945 roku (Jacewicz i Woś 1981, 169).

³²Ks. Wojciech Michałowicz SDB (1897-1942) – dyrektor domu zakonnego i proboszcz parafii salezjańskiej w Kielcach. Aresztowany w Kielcach 10 lutego 1941 roku. Trafił do obozu w bardzo niebezpiecznym okresie i długotrwała praca oraz nędzne wyżywienie szybko zrobiły z niego inwalidę. Przed śmiercią bardzo cierpiał, ale pomimo tego wspierał innych więźniów swoimi porcjami jedzenia. Był zarażony flegmoną, całe nogi miał pokryte zaropiałymi ranami. Na początku stycznia 1942 roku z Sądu Wychowawczego w Radomiu przeszedł na niego wyrok śmierci. 7 stycznia 1942 r. został skierowany na rewir na operację, której dokonano na obu nogach dzień później. Jednak już 9 stycznia kazano mu pozostawić wszystkie prywatne rzeczy, zdjęć bieliznę i w samych tylko drellichach wyprowadzono go na egzekucję. Po drodze był jeszcze popychany i bity przez esmanów, a nogi odmówiły mu posłuszeństwa. Został powieszony około godziny dziewiątej na placu za kuchnią, razem z dwoma innymi księżmi: Kazimierzem Grelewskim i Józefem Pawłowskim, którzy zostali w 1999 roku ogłoszeni przez Jana Pawła II błogosławionymi męczennikami (Jacewicz i Woś 1981, 147).

³³Ks. Piotr Tirono SDB (1875-1962) – w latach 1887-1890 był wychowankiem oratorium salezjańskiego w Turynie. W 1890 roku wstąpił do Zgromadzenia Salezjańskiego, na kapłana wyswięcony 26 marca 1898 roku. Od 1904 roku pracował na ziemiach polskich, w Daszawie, jako dyrektor i magister nowicjatu. W latach 1911-1925 był inspektorem polskiej inspektorii salezjańskiej. Z urzędu musiał zrezygnować w myśl przepisu zawartego w podpisanym 10 lutego 1924 roku Konkordacie między Stolicą Apostolską a Państwem Polskim. Za swoją działalność został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi przez Rząd II RP w 1925 roku. W latach 1927-1952 był katechetą Generalnym Towarzystwa św. Franciszka Salezego (ASC, B655/1; Zimniak 1990, 295-346).

³⁴W Radzie Generalnej nie było wówczas księdza o takim imieniu.

BIBLIOGRAFIA:

- Archivio Salesiano Centrale (Centralne Archiwum Salezjańskie w Rzymie), ASC B741: Trochta documenti.
- Archivio Salesiano Centrale (Centralne Archiwum Salezjańskie w Rzymie), ACS, B655/1: Pietro Tirone sac. (1875-1962), Documentazione personale.
- Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej, ASIK, bez sygn. Kuzak, Zygmunt. 1967. Wspomnienie o śp. Księdzu Władysławie Bartoniu, mps, 1-5. Kraków.
- Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej, ASIP, bez sygn. t. Listy pośmiertne salezjanów polskich: Rzymkowski, Kazimierz. 1989. Wspomnienie pośmiertne o śp. Koad. Władysławie Malinie, mps, s. 1-2. Sokołów Podlaski.
- Cuhra, Jaroslav. 2004. Represje wobec duchownych i wiernych na ziemiach czeskich w latach 1948-1962. W: *Represje wobec duchowieństwa Kościołów chrześcijańskich w okresie stalinowskim w krajach byłego bloku wschodniego*, red. Jerzy Myszor i Adam Dziurok, 48-61, Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Cywiński, Bogdan. 1990. *Ogniem próbowane. Z dziejów najnowszych Kościoła katolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. II: „... i was prześladować będą”. Lublin: Wydawnictwo KUL. Rzym: Fundacja Jana Pawła II Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej.
- Domagała, Jan [wł. Jacewicz Wiktor]. 1957. *Ci, którzy przeszli przez Dachau (Duchowni w Dachau)*. Warszawa: PAX.
- Gawlina, Józef. 2004. *Wspomnienia*, wstęp abp Szczepan Wesoły, opracował i przypisami opatrzył Jerzy Myszor. Katowice: Wydawnictwo Świętego Jacka.
- IPN. 2013. *Informacja ze śledztwa w sprawie zamordowania w latach 1939-1945 w tzw. zakładzie eutanazji w Hartheim koło Linzu (Republika Austrii) nieustalonej liczby obywateli polskich*. Dostęp: 12.11.2013. <http://ipn.gov.pl/wydzial-prasowy/komunikaty/poszukiwani-swiadkowie-i-informacja-ze-sledztwa-w-sprawie-zamordowania-w-latach/>.
- Jacewicz, Wiktor i Jan Woś. 1981. *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, zeszyt V: *Zakony i zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Jacewicz, Wiktor. 1947. Anioł obozu! *Pokłosie Salezjańskie*, 6-7, 203-205.
- Jacewicz, Wiktor. 1983. Przemówienie wygłoszone na pogrzebie ks. Józefa Padurka. *Biuletyn Informacyjny dla Księży b. Więźniów Obozu Koncentracyjnego w Dachau*, 10, 24-28.
- Korszyński, Franciszek. 1985. *Jasne promienie w Dachau*. Poznań-Warszawa: Pallottinum.